

4. *The development of spatial perception.*
5. *The formation of problem-solving skills and logical thinking.*
6. *Formation of skills of planning, management and logistics.*
7. *Mastering multitasking, simultaneous tracking of several variables and managing multiple objectives.*
8. *Training in the speed of decision-making.*
9. *The development of strategies and intuition.*
10. *Situational awareness and competence.*
11. *The phenomenon of coercion of young players to develop useful skills.*
12. *The formation is useful for high achievement personality traits.*
13. *Skills assessment and self-evaluation.*
14. *The pattern recognition.*
15. *Inductive-deductive reasoning and testing of hypotheses.*
16. *The development of memory.*
17. *Concentration.*
18. *The validity of decisions when there are the perturbing influences and temptations.*
19. *Skills of teamwork and cooperation.*
20. *Skills development management processes.*
21. *Modelling the real world and obtaining of experience.*

Gaming experience extends and improves important skills for learning, professional activities, and social interaction. Games can be useful tools of training athletes, military, surgeons, other specialists, of training and socialization of adults and children in social development, situational and role competence.

Keywords: computer game, genre certainty of computer games, multitasking, simultaneous tracking of many shifting variables, managing multiple tasks, telescopic vision.

Матеріал надійшов 18.07.2017

УДК 316.648.2

Ковальчук О. С., Голубєва М. О.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОСТІ В МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКАХ ПІДЛІТКІВ

Статтю присвячено дослідженню явища гендерної чутливості та аналізу зв'язку гендерних стереотипів з певним видом гендерної чутливості в міжособистісних стосунках учнів середніх класів.

Ключові слова: гендер, стать, гендерна культура, гендерна чутливість, гендерні стереотипи, підлітки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Після оголошення ООН у 2000 р. утвердження гендерного паритету – Україна взяла зобов'язання до 2015 р. подолати гендерну асиметрію в усіх сферах життєдіяльності суспільства. У суспільстві і досі відбуваються численні зміни, викликані необхідністю адаптації до нових реалій, у процесі становлення України на міжнародній арені як європейської демократичної держави.

Зокрема, у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» серед

основних завдань зазначено: «Модернізація і розвиток освіти повинні набути випереджального безперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються в Україні та світі. Зусилля органів управління освітою, науково-методичних служб за підтримки всього суспільства та держави повинні бути зосереджені на реалізації... стратегічних напрямів розвитку освіти, подоланні наявних проблем, виконанні перспективних завдань, серед яких: оновлення цілей і змісту... урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку...» [11].

Більшість вітчизняних учених констатують, що процесу виховної роботи з учнівською молоддю приділяють недостатньо уваги. Це своєю чергою пов'язане з тим, що немає відповідних рекомендацій та програм, які були б вільні від стереотипних уявлень про роль чоловіка та жінки на всіх рівнях освіти [6, с. 15] і які були б спрямовані на формування гендерної культури як складової загальної та професійної, зокрема педагогічної, культури [10]. Це можна вважати яскравим свідченням невирішеності цієї теми власне в педагогічній та психологічній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині в Україні активно обговорюють проблеми впровадження гендерної теорії в освіту, видають відповідні посібники, наукові статті та монографії. Проводять дослідження гендерної чутливості серед навчальних та викладацьких колективів. Питання гендерної теорії розглядають з різних аспектів: різновиди репрезентації гендерного фактора (Н. Антонова, Г. Ніколаєва); вплив гендерного чинника на культуру повсякденності та родинних відносин (І. Колякова, О. Отраднава); гендер та поняття норми в культурі (О. Жбиковська, А. Мішукова) тощо.

Мета нашої статті – аналіз особливостей прояву гендерності в міжособистісних стосунках середніх школярів.

Необхідність досягнення цієї мети зумовлена наявністю низки проблем та непорозумінь, які нині мають місце на сьогодні, зокрема, в процесі підготовки майбутніх вчителів і вчительок України, а саме:

- недостатньою узгодженістю розуміння понять «гендер» і «стать»;
- відсутністю достатнього теоретичного підґрунтя для розуміння сутності феномена «гендерна чутливість», поєднання змісту цього феномена з іншими педагогічними, психологічними поняттями та категоріями;
- недостатньо розробленими сучасними інноваційними педагогічними технологіями формування гендерної чутливості працівників освітніх закладів.

Виклад основного матеріалу. Використання терміна «гендер» стає поширенішим після 1990-х років і набуває загального ужитку там, де раніше використовували термін «стать» [3]. Традиційно стать, тобто біологічні особливості людини, вважали фундаментом і першопричиною психологічних і соціальних відмінностей між жінками та чоловіками. Але останні наукові дослідження доводять, що з біологічного погляду між чоловіками і жінками значно більше схожості, ніж було прийнято вважати. На зріст, вагу тіла та фізичну силу істотно впливають харчування і спосіб життя, які, своєю чергою, залежать від суспільних

норм, що визначають, кому (чоловікам чи жінкам) необхідно вживати калорійнішу їжу та які спортивні заняття прийнятні для тих чи тих [9].

Українська дослідниця Н. Чухим зазначає, що введення поняття «гендер» було спричинене необхідністю подолання концепцій, які розглядали різні статеві риси і ролі як виявлення «природних» властивостей [12]. В українській «Енциклопедії освіти» зазначено, що термін «гендер» трактують як поняття, яке об'єднує й характеризує соціально-сформовані психологічні риси, ознаки, властивості суспільної поведінки суб'єкта, детерміновані його статтю, що гендерні відмінності – це не біологічна відмінність чоловіків і жінок, а соціально-психологічна різниця між жіночими й чоловічими ролями, які виконують у соціумі його члени [2, с. 127]. Отже, статеву роль уже не сприймають як щось закодоване природою, а розглядають як «соціально-культурний конструкт» [12].

Питання дефініції тендера, своєю чергою, призвело до вивчення такого феномена, як «гендерна культура», а далі й «гендерної чутливості». *Гендерну культуру* визначають як систему історично сформованих, порівняно стійких установок, переконань, уявлень, моделей поведінки, що втілюють досвід попередніх поколінь людей та виявляються в діяльності суб'єктів соціально-культурного процесу. Дослідники гендерної культури виокремлюють у ній три структурні компоненти: когнітивний, емоційно-оцінний та практичний (поведінковий). Емоційно-оцінний компонент визначається характером ставлення індивіда до проблем гендерного забарвлення, що виражається у рівні сформованості або несформованості гендерної чутливості. Виділений емоційно-оцінний компонент у літературі найчастіше отожднюють із поняттям «гендерної чутливості», але термін «гендерна чутливість» більш поширений, особливо серед освітян, які наголошують на необхідності впровадження гендерної складової на всіх рівнях сучасної освіти [10].

О. Марущенко та О. Плахотник, які в своїй праці розглядали явище гендерної чутливості саме з педагогічного аспекту, зазначають, що це спеціальна вчительська навичка, здатність усвідомлювати, яким чином зміст навчання, а також використані форми й методи викладання, впливають на формування гендерних нерівностей. А також здатність розпізнавати прояви сексизму в навчальному процесі й протистояти їм [5].

Для формування гендерної чутливості у навчальному процесі варто дотримуватись принципів гендерної збалансованості, тобто усунути статеву ієрархію, якщо не в усьому суспільстві, то хоча б у стінах навчальних закладів. Від ієрархії страждають обидві сторони: жінкам важче

реалізувати свій потенціал, а чоловіки змушені усе життя доводити свою силу, розум, хоробрість і приховувати свої слабкі сторони та емоції [10].

Дослідження гендерної компетентності вчителюк та вчителів соціогуманітарних дисциплін середньої та старшої школи, проведене О. Марущенко та О. Плахотнік, засвідчило: поширеність і стійкість гендерних стереотипів та упереджень серед них є значною. Наведені дослідження доводять: педагогічна спільнота в школі погано розуміє суть гендерних проблем або взагалі їх не бачить, обтяжена гендерними стереотипами й упередженнями [5]. Ці дослідження свідчать про те, що питанню гендерної чутливості навчальних колективів приділяють недостатньо уваги, що згодом може втілитися у великій кількості набутих гендерних стереотипів серед учнів та учениць.

При розгляді теоретичних аспектів дослідження ми зрозуміли, що підліток прагне осмислити себе як майбутнього юнака чи дівчину, визначитися в соціальному просторі, зрозуміти свої права та обов'язки, у чому їм допомагає інтимно-особистісне спілкування [1]. Підлітковий вік збігається з навчанням у школі другого ступеня (V–IX класи) [4]. У цей період виявляються прагнення самовираження, бажання щось значити для інших, уміти добре щось робити, посилюється статевая ідентифікація, що значно впливає на особливості поведінки підлітків [8]. Отже, саме у підлітковий період індивід є найбільш піддатливим для впливу з боку сім'ї, системи освіти і культури в цілому, що впроваджують у свідомість гендерні норми, формують певні правила поведінки і створюють уявлення про те, хто є «справжній чоловік» і якою має бути «справжня жінка». У цьому контексті гендерна роль перетворюється на низку певних соціальних розпоряджень – тобто відповідний прояв себе у мові, манерах, одязі, жестах [9].

Для емпіричного дослідження ми підбрали методики, створені О. Літвіновою. Перша методика – тест «Спрямованість на традиційні чи егалітарні стосунки», друга методика – опитувальник «Я – жінка / чоловік» [7]. Ми розуміємо, що показники підлітків не можна вважати сталими, і актуальними ці показники можна вважати лише для конкретної групи школярів і для певного відрізка часу.

Опитувальник «Я – жінка / чоловік» розрахований на виявлення догматичних або егалітарних поглядів на свою гендерну роль у суспільстві. Методика має дев'ять незавершених речень, які пропонують продовжити респондентам. Згідно з методичними вказівками до тесту, показники від 19 до 27 свідчать про те, що особистість характеризує себе як таку, що відповідає

гендерному стереотипу; від 10 до 18 – свідчать про те, що особистість не дуже добре усвідомлює або «витісняє» власні гендерні характеристики; від 0 до 9 – свідчать про те, що особистість характеризує себе як таку, що не відповідає гендерному стереотипу. Зважаючи на отримані показники опитувальника «Я – жінка / чоловік», серед опитаних учнів та учениць не було таких, що цілковито підвладні стереотипам. Серед дівчат 12 із 13 респонденток потрапили до групи, що не дуже добре усвідомлює власні гендерні характеристики, або ще не сформувавши свої погляди остаточно. І лише одна з респонденток отримала 6 балів, що вказує на те, що її відповіді найменше відповідають догматичним гендерним стереотипам. Щодо респондентів-хлопців, то найвищим показником за стереотипністю були 13 балів, тому всі показники потрапили до групи з несформованими поглядами на свою гендерну роль, адже найнижчим показником вибірки для хлопців були 10 балів. Середнє значення для дівчат – 12,15. Середнє значення для хлопців – 12. Середнє значення для всієї групи – 12,07. Ці показники свідчать, що в середньому дівчата та хлопці мають однаковий рівень стереотипних уявлень про свою стать. Але цікавим стало те, що саме серед дівчат були респондентки з найбільшим (16 балів) і найменшим (6 балів) показниками.

Досить характерною ознакою більшості відповідей дівчат було згадування родини, як теперішньої, так і планування майбутньої. Так само згадували можливість народити дитину, в деяких відповідях це явище підкреслювалося як обов'язкове. Для хлопців натомість питання сім'ї більше стосувалося добробуту та можливості заробляти достатньо для гідного її забезпечення. На перший план виходили питання стабільної роботи, високої заробітної платні та розкішний будинок.

Найчастіше у цьому тесті фігурували такі відповіді:

Згадки про родину – 16 респондентів;

Я народився/народилася такою – 8 респондентів;

Мої статеві органи відмінні – 13 респондентів;

Можу народити дитину – 5 респондентів (усі дівчата);

Можу/повинен забезпечувати сім'ю – 5 респондентів (усі хлопці).

Показовими були такі відповіді:

Я чоловік і засмучений тим, що не можу робити дівочі завдання.

Я жінка і знаю, що чоловіки можуть бути кращими, якщо взятися за них.

Я жінка і радію, коли незалежно від статі можу займатися своїм хобі.

Я чоловік і знаю, що жіноча стать слабка.

Я жінка і засмучена тим, що жінок вважають слабкими.

Я чоловік і знаю, що в чоловіка складна і замучена доля.

Подібні відповіді свідчать про наявні в оточенні учнів та учениць гендерні стереотипи, що негативно впливають на їхнє повсякденне життя, обмежують їхні дії та впливають на поведінку.

За допомогою тесту «Орієнтація на традиційні чи егалітарні стосунки» [7] можна визначити, з якого саме погляду, профеміністичного чи антифеміністичного, досліджуваний/досліджувана уявляє собі стосунки, та наскільки він/вона є егалітарно орієнтованим. Сама методика складається з 42 тверджень, біля яких досліджуваний/досліджувана має поставити міру (бал від -2 до +2), якою він/вона із ними згодні.

Оскільки ця методика не передбачала чіткого поділу за отриманими показниками, це дало нам змогу створити індивідуальний поділ групи на тих, хто має високу, середню або низьку гендерну чутливість. Зважаючи на те, що коливання балів вибірки за тестом може бути від -84 до +84, а показники респондентів тяжіють до середнього рівня, можна говорити про недостатню сталість гендерної чутливості підлітків. Але оскільки немає загальноприйнятої шкали поділу за цим тестом, ми не можемо точно щось стверджувати.

Таблиця. Розподіл за рівнем гендерної чутливості (кількість респондентів, n = 26)

Стать	Низька чутливість	Середня чутливість	Висока чутливість
Дівчата	4	4	5
Хлопці	3	7	3
Загальний показник	7	11	8

Максимальний показник для дівчат становив +15, що є найвищим показником для всієї групи опитаних підлітків. Мінімальне значення у дівчат становить -16. Лише 5 із 13 респонденток мають від'ємний показник. У хлопців максимальне значення +11, мінімальне значення -23, що є найнижчим показником для всієї групи. Серед хлопців від'ємний показник отримали 8 із 13 респондентів, тож можна зробити висновок про те, що хлопчикам притаманний догматичний тобто патріархальний погляд на стосунки.

Поєднання показників з обох тестів вказують на те, що кількість стереотипів не залежить від того, до якої групи гендерної чутливості належить підліток. Кількість стереотипів у респондентів розподілена хаотично, та згідно з вказівками тесту всі показники, окрім одного, потрапили до групи, що характеризується як невизначена.

Серед дівчат рівень стереотипності відповідей вищий, ніж у хлопців. Але при цьому у респондентки № 13 найнижчий показник стереотипності серед усіх респондентів, який при цьому збігається з високим рівнем егалітарності в стосунках. Учениці, що отримали найнижчі бали за шкалою егалітарності, тобто догматично налаштовані, мають високі показники стереотипності. Але найвищий бал має респондентка з егалітарною спрямованістю.

Ймовірно, якщо провести тест «Орієнтація на традиційні чи егалітарні стосунки» на більшій вибірці з більшим розмахом даних, тобто від максимального до мінімального значення, то за новими розрахунками може вийти так, що наші респонденти потраплять до групи з середньою чутливістю, що могло б підтвердити зв'язок із невизначеністю у гендерних стереотипах. Наприклад, дівчина за № 13 має найнижчий показник стереотипності серед усіх респондентів, який при цьому збігається з високим рівнем егалітарності в стосунках. Але неможливо казати про підтвердження теорії лише за одним збігом.

За результатами проведених досліджень можемо зробити такі **висновки**:

1) термін «стать» у сучасному розумінні використовують для позначення біологічних відмінностей, а «гендер» – для позначення суспільної поведінки суб'єкта, тобто соціально-сформованих психологічних рис;

2) феномен «гендерної чутливості» у педагогічному аспекті – це спеціальна вчительська навичка, здатність усвідомлювати, яким чином зміст навчання, а також використані форми й методи викладання, впливають на формування гендерності;

3) поки що навчання в школах України лишається під впливом гендерних стереотипів, бо гендерні проблеми ще недостатньо усвідомлені педагогічною спільнотою;

4) для формування гендерної чутливості у навчальному процесі варто дотримуватись принципів гендерної збалансованості, тобто усунути ставу ієрархію під час навчального процесу;

5) проаналізувавши відповіді цієї групи учнів, ми можемо вважати, що у підлітків можуть бути певні сформовані стереотипи, тобто учні/учениці їх знають, але ще не до кінця усвідомлюють їх вплив на власну гендерну роль, або цей вплив поки що залишається неясним;

6) при розгляді отриманих даних можна побачити, що закономірності між рівнем егалітарної спрямованості та кількістю стереотипів немає.

Статтю підготовлено в рамках розробки державної науково-дослідної теми кафедри психології та педагогіки НаУКМА «Психолого-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ».

Список літератури

1. Вікова психологія : підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей / пер. з фр. – Том другий. – К. : Дух і Літера, 2011. – 488 с.
4. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / І. В. Зайченко. – 2-ге вид. – К. : Освіта України, «КНТ», 2008. – 528 с.
5. Марущенко О. Гендерні шкільні історії / О. Марущенко, О. Плахотнік. – Харків : Монограф, 2012. – 88 с.
6. Мельник С. В. Інтеграція основ гендерної освіти в навчально-виховну роботу гімназії / С. В. Мельник, Я. В. Білоус, Т. С. Мацкевич // Світ виховання: часопис для вчителів, батьків, дітей. – 2007. – № 4. – С. 15–20.
7. Методичні вказівки з дисципліни «Гендерна психологія» до семінарських занять та самостійної роботи (для студентів спеціальності «Психологія» денної та заочної форм навчання) / укладач О. В. Літвінова. – Луганськ : СЧУ ім. В. Даля, 2008. – 31 с.
8. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : навч. посіб. / М. В. Артюшина, Л. М. Журавська, Л. А. Колесніченко та ін. ; за заг. ред. М. В. Артюшиної. – К. : КНЕУ, 2008. – 336 с.
9. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой ; Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты». – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с.
10. Теорія і практика професійного становлення особистості в соціокультурному просторі : монографія / кол. авторів ; ред. О. О. Лаврентьєвої, О. П. Крупського, Є. В. Намлієва. – Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. – 360 с.
11. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – Назва з екрана.
12. Чухим Н. Д. Гендерна освіта в Україні [Електронний ресурс] / Н. Д. Чухим. – Режим доступу: <http://www.gendercentre.org.ua/htdocs/article%2003.htm> – Назва з екрана.

O. Kovalchuk, M. Golubeva

FEATURES OF GENDER FORMING IN INTERPERSONAL RELATIONS OF TEENAGERS

This work analyzes the essence of basic concepts related to gender and examines the conditions for the formation of gender in the interpersonal relationships of teenagers in modern conditions.

There are many approaches to defining the concept of “gender”, because gender issues are studied from a variety of scientific approaches, and therefore each of them has an urgent significance. In accordance with the theme of scientific work, we studied gender sensitivity in the pedagogical aspect, and identified it as a set of personal beliefs which testify to the ability of a person to feel certain social problems from the “gender” point of view.

Gender sensitivity comes from a broader concept of gender culture, which deals with the relationships between male and female representatives in general. Consequently, the gender sensitivity of a teenager is influenced by the stereotypes that exist in society and are transmitted in interpersonal communication.

According to the data obtained in our experiment, we were not able to fully confirm the connection of gender stereotypes with the gender sensitivity of teenagers. Since the sample generally consisted of teenagers who are not yet fully aware of their gender characteristics, it is difficult to judge about the influence of gender stereotypes. The data from the “Orientation to Traditional or Egalitarian Relations” test indicates that most respondents have an average gender sensitivity, and given the small sample size, it can be assumed that even respondents who are in a group with high and low sensitivity tend to an average level of sensitivity. But these data cannot be considered absolutely reliable, as there have not been confirmed by other types of dependence between stereotypes and egalitarianism.

Keywords: gender, sex, gender culture, gender sensitiveness, gender stereotypes, teenagers.

Матеріал надійшов 31.07.2017